

Het Hollandse duinkonijn in kaart

PETRA J.E.M. VAN DAM

Eind 13e eeuw werd het konijn in de Hollandse duinen uitgezet. In de 14e eeuw kwam een commerciële konijnenteelt tot ontwikkeling die tot in de 18e eeuw voortduurde. Over de grootschalige exploitatie van de konijnen is veel informatie bewaard in de boekhouding van de graaf van Holland, en zijn opvolger, de Staten van Holland. Twee grote series bronnen worden besproken, de rekeningen van de rentmeester van Noord-Holland (1504-1637) en de kaarten van de voorkant van de duinen (1660-1661).

In de rekeningen betreft een jaarlijks terugkomende post de konijnenrechten van de graaf van Holland¹. Zij strekten zich uit van Schoorl tot Monster. Ze waren in 1504 verdeeld in twaalf duinvelden die elk aan één duinmeier waren verpacht. In 1637 waren ze opgesplitst in vierentwintig velden. De totale pachtopbrengst van de duinvelden bedroeg in 1504 660 Hollandse ponden. In 1637 was dit bedrag dertien keer zo hoog geworden: 8.869 pond. Qua orde van grootte kwam dit overeen met de prijsstijging van landpachten in deze periode (De Vries en Van der Woude, 1995, p. 253).

De velden brachten heel uiteenlopende pachten op. In 1504 is het gemiddelde 55 pond, het laagste 22 pond en de hoogste opbrengst, voor het Langevelderduin, 142 pond. Het verschil in pacht hangt onder

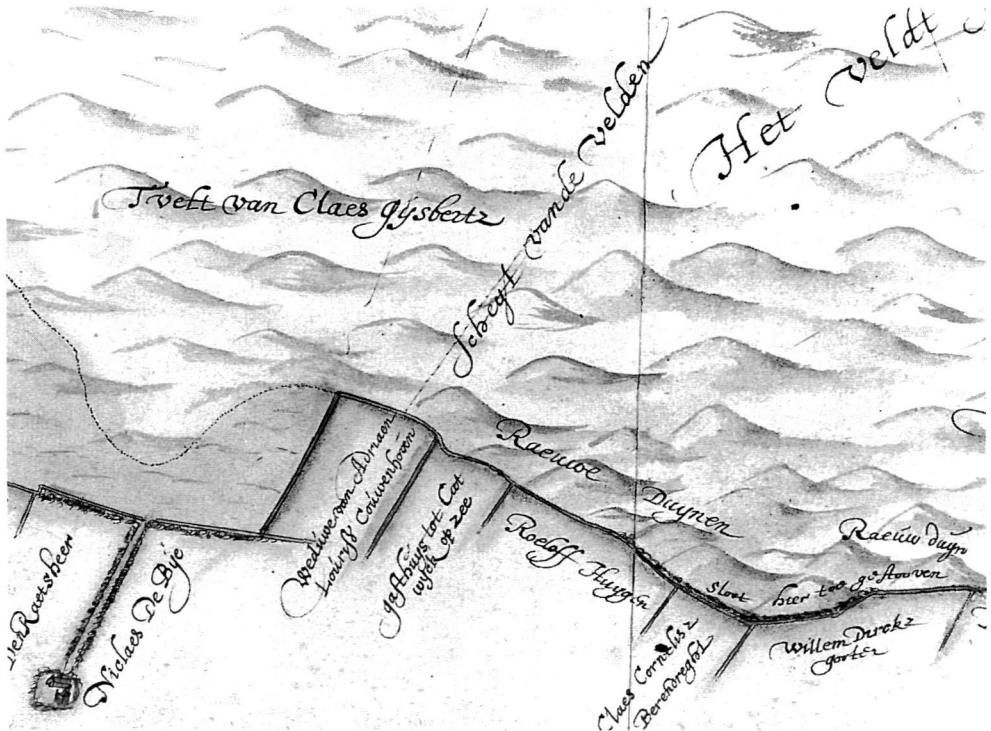
andere samen met grootte, begroeiing en ligging. Hoe groter een duinveld was, hoe meer konijnenburchten een duinmeier kon aanleggen. De begroeiing beïnvloedde de voedselsituatie. Hoe meer gras- en korenvelden de konijnen hadden, hoe beter het hun ging. De ligging was bepalend voor de temperatuur. Hoe verder van zee, hoe warmer en hoe eerder het voortplantingsseizoen begon. Dat kon per seizoen een hele worp van 4-6 jongen per vrouwtje schelen. Deze informatie over de konijnenpopulatie is te vinden in het *Jachtbedryff*, een tractaat uit 1635, toegeschreven aan Cornelis Jacobsz, heer van Heenvliet, die als luitenant-houtvester van Holland het toezicht had op de duinmeiers (Swaen, 1948, Van Dam, 2002). Volgens een inspectierapport van 1521 bevatte het Langevelderduin

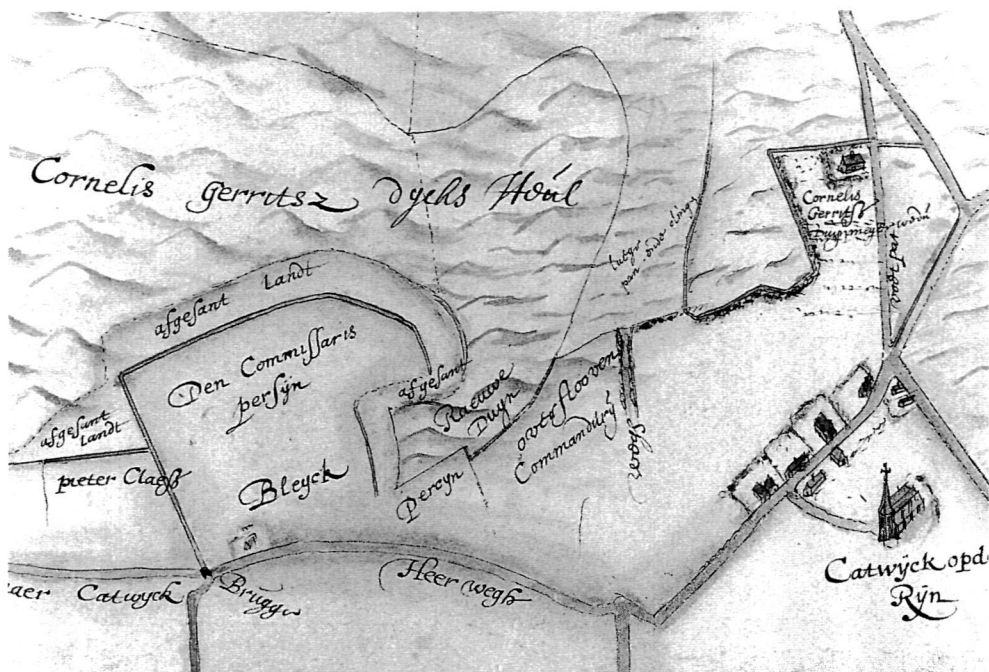
mooie weiden, die zelfs gedraineerd werden. Dat zou een verklaring voor de hoge opbrengst van de konijnenteelt kunnen zijn². In hoeverre het Langevelderduin ook tot de grootste duinvelden behoorde, kan alleen beantwoord worden door nader onderzoek. De rekeningen bevatten namelijk geen oppervlaktematen, alleen beschrijvingen van veldgrenzen.

De kaarten van de voorkant van de duinen uit 1660-1661 omvat een groter gebied dan de rekeningen van de verpachting van de konijnenrechten. Er zijn mij thans 26 kaar-

ten bekend³. De kaarten zijn vervaardigd met het doel de verstuing van de duinen in kaart te brengen in opdracht van de Gecommitteerde Raden van het Noorder- en Zuiderkwartier, de Rekenkamer van Domeinen en de hoogheemraadschappen van Rijnland en Delfland. Aanleiding tot het project waren klachten over stuifzand op het bouwland aan de duinrand. Dit was niet alleen vervelend voor particuliere eigenaren, maar ook voor alle genoemde instanties omdat verminderde grondwaarde ook minder belastingopbrengst betekende. Het stuiven van de duinen is te verklaren uit een kunstmatig in stand gehouden, overmatig grote konijnenpopulatie. Het resultaat van het project van 1660-1661 was dan ook een besluit om op enkele plaatsen de

'Het scheidt van de velden': de eerste grens tussen de duinvelden ten zuiden van de Rijn.

De duinmeierswoning, de toegang tot de Koestal en afgezand land bij het perceel van Persijn.

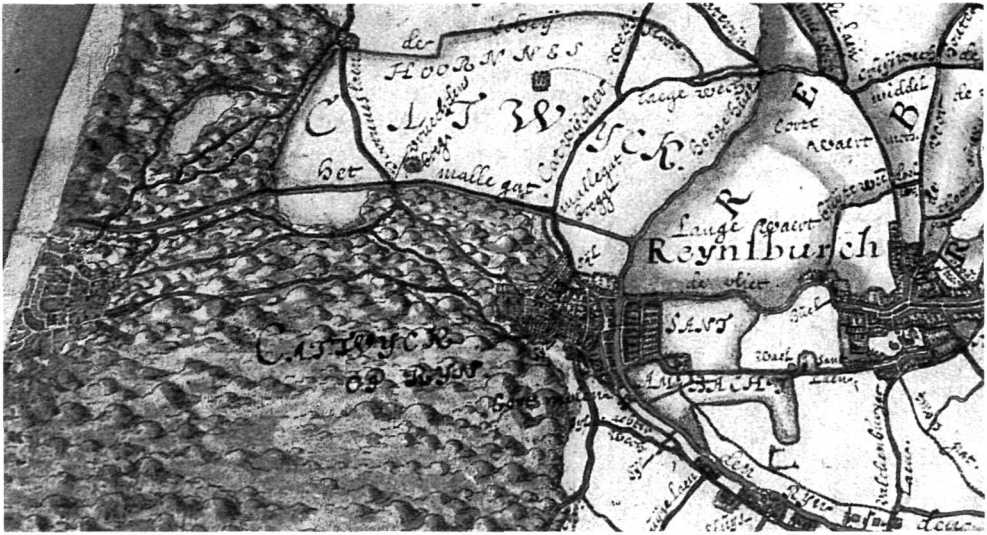
konijnen te verwijderen, het zogenaamde Depopulatiebesluit (Jelles, 1968; Van Dam, 2001b).

Om te laten zien wat voor informatie de kaarten bevatten, neem ik als voorbeeld een fragment uit de kaart van de voorkant van de duinen in Katwijk en Noordwijk⁴ (kaart op pagina 49). De duinen in het westen zijn weergegeven als bruine duintopjes op een witte achtergrond, de geestgronden ten oosten daarvan zijn ongekleurd. De grens tussen duin en geestgrond is met een stevige, vaak dubbele, lijn gemarkeerd. Waarschijnlijk was dit meestal een sloot, want langs

sommige trajecten staat: sloot hier toegestouven. Op deze plaatsen staat aan de duinkant vaak geschreven: raeuwe duyn; dit betekent onbegroeiende, kale, en dus stuivende duinen.

Soms sluiten kaart en rekening naadloos op elkaar aan. Dit betreft vooral de namen van de duinmeiers en de veldscheidingen. Midden boven in het kaartfragment is het begin van een veldscheiding aangegeven. Deze sluit hier aan op het perceel van de weduwe van Adriaen Lourisz Couwenhoven. Dit perceel komt voor in de beschrijving van de veldgrens in de rekening van 1637.

In de duinen zijn twee gebieden groen ingekleurd, waarbij de bruine duintjes nog zichtbaar zijn, en afgescheiden van het duin door een dunne, soms gestippelde lijn. Dit zijn de meent van Katwijk en de Koestal. De combinatie van kleuring en naamgeving

Katwijk aan den Rijn op de grens van de duinen en de geestgronden. Detail uit de Kaart van Rijnland van Floris Balthasar en Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1614, Zandvliet 1989.

De duinen van Katwijk.

doen vermoeden dat groen hier weidegebied betekent. Ook bij Katwijk hadden de konijnen dus weide tot hun beschikking. Een derde stuk duingrond dat een wat speciale status heeft is een strook die op drie punten is aangeduid als *afgesant land*. In deze strook zijn geen duintjes aangegeven. Hier kwamen dus geen konijnen meer voor. Het afzanden van duinen was een beproefd, zij het kostbaar, middel tegen konijnen. Uit bestudering van rekening en kaart ontstaat zowel een sociaal-economisch als een landschappelijk beeld van de konijnenexploitatie in de duinen en de gevolgen ervan, met name de zandverstuiving in de duinrand ten nadele van de aanliggende grondeigenaren. Beide brontypen, tezamen met vele andere typen bronnen waaronder ook archeologische en literaire, bieden een prachtig uitgangspunt voor een veelzijdige cultureel-ecologische geschiedenis van de rol van het konijn in de duinen.

CHARTING RABBITS IN THE DUNES OF HOLLAND

In the Late Middle Ages commercial rabbiting was set up in the coastal sand dunes of Holland. It left many traces in the administration of the Count of Holland and its successor the States of Holland. Here two types of sources are discussed, the accounts of North-Holland (1504-1637) and a series of maps depicting the front border of the dunes (1660-1661).

NOTEN

- 1 Den Haag, Nationaal Archief, Grafelijkheidsrekenkamer, Rekeningen, inv. nr. 338-441, Merula, 1605, p. 235.
- 2 Informatie gewonnen door Jan Buninck Zoet, Jacob de Jong en anderen, juni 1521, Leiden, Hoogheemraadschap van Rijnland, Oud-archief (OAR), inv. nr. 1051a, folio 4.
- 3 Den Haag, Nationaal Archief, inventaris Hingman, 4 VTH:23-35, 2385, 3848; Delft, Hoogheem-

raadschap van Delfland, Oud-archief, inv. nr. 2040, B,C,D,E; OAR, inv. nr. A54, A58, A64, A66; A72, A75, A85, kaartpublicaties: Jelles 1968 plaat v, VA, De Wilt 2000, p. 62.

4 OAR, inv. nr. A66.

LITERATUUR

- DAM, P.J.E.N. VAN (2001a). Status loss due to ecological success. Landscape change and the spread of the rabbit. In: *Innovation. The European journal of social science research* 14/2, pp. 157-170.
- DAM, P.J.E.M. VAN (2001b). De Hollandse Konijntuin. De vorming van een kunstmatig ecosysteem in de duinen 1300-1600. In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 27, pp. 322-335.
- DAM, P.J.E.M. VAN (2002, i.v.). De rol van het warandekonijn. Verspreiding en inburgering van het konijn. In: *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* 2000.
- JELLES, J.G.G. (1968). *Geschiedenis van beheer en gebruik van het Noord-Hollands duinreservaat*. Arnhem.
- LAUWERIER, R.C.G.M. EN J.T. ZEILER (2000). Wishful thinking en de introductie van het konijn in de Lage Landen. In: *Westerheem* 49, pp. 133-137.
- MERULA, P.G.F.P.N. (1605). *Placaten ende ordonnancien op 't stuck van de wildernissen*. Den Haag.
- RENTENAAR, R. (1978). De vroegste geschiedenis van het konijn in Holland en Zeeland. In: *Holland*, 10, pp. 2-16.
- RIJK, J.H. DE (1988). *Geschiedenis van het konijn 'Oryctolagus cuniculus' in Nederland*. In: *Lutra*, 31/2, pp. 101-131.
- SWAEN, A.E.H. (RED.) (1948). *'Jacht-bedryff, naar het handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage*. Leiden.
- VRIES, J. DE EN A. VAN DER WOUDE (1995). *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei*. Amsterdam.
- WILT, C.G.D. DE E.A. (RED.) (2000). *Delflands kaarten belicht*. Hilversum.
- ZANDVLIET, KEES (RED.) (1989). *Prins Maurits' kaart van Rijnland en omliggend gebied*. Alphen aan den Rijn.